

Joanna Wróbel

Informacja o książce w tradycyjnych i cyfrowych zasobach bibliotek kościelnych

Fides: Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1 (34), 99-113

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JOANNA WRÓBEL¹

INFORMACJA O KSIĄŻCE W TRADYCYJNYCH I CYFROWYCH ZASOBACH BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH

Książnice kościelne w ramach swojej działalności upowszechniają informacje o książce, udostępniają bogate i zróżnicowane księgozbiory oraz starają się sprostać potrzebom czytelniczym współczesnego człowieka przez tworzenie zasobów zdigitalizowanych. Autorka pragnie przybliżyć charakterystykę i typologię bibliotek kościelnych oraz opisać działalność i efekty wdrożeń prowadzonych przez Federację Bibliotek Kościelnych FIDES. Istotnym aspektem jest tu także charakterystyka gromadzonych w bibliotekach zasobów, łącznie z tradycyjnym i cyfrowym sposobem udostępniania ich użytkownikom.

Zbigniew Żmigrodzki wyróżnia biblioteki kościelne jako instytucje związane z Kościołami różnych wyznań i na przykładzie Kościoła katolickiego wymienia biblioteki: parafialne, klasztorne, kapitulne i diecezjalne². *Encyklopedia katolicka* określa je jako „w sensie ścisłym – biblioteki będące własnością Kościoła katolickiego i innych chrześcijańskich ugrupowań wyznaniowych; w sensie szerszym – biblioteki utrzymywane przez państwo, związki lub instytucje społeczne dla kształcenia duchowieństwa i podnoszenia kultury religijnej w społeczeństwie”³. *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa*

¹ Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Filologiczny, Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej, Zakład Czytelnictwa.

² *Bibliotekarstwo*, pod red. Z. Żmigrodzkiego, Warszawa 1998, s. 16.

³ L. Grzebień, *Biblioteki kościelne*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, pod red. F. Gryglewicz, R. Łukaszczyka, Z. Sułkowskiego, Lublin 1985, kol. 497.

polskiego również definiuje je w ujęciu węższym, jako „księgozbiory będące własnością Kościoła katolickiego albo innych chrześcijańskich ugrupowań religijnych lub związane z instytucjami, które są przejawem ich działalności (kształcenie duchowieństwa, działalność duszpasterska i misyjna)”; oraz w ujęciu szerszym – jako „wszelkie biblioteki, których głównym zadaniem jest pogłębienie świadomości religijnej wyznawców religii chrześcijańskiej”⁴. Powyższe rozważania wskazują dwa wyróżniki biblioteki kościelnej: 1) jest własnością Kościoła katolickiego lub innych ugrupowań chrześcijańskich; 2) pełni funkcję szerzenia wiedzy i kultury religijnej w społeczeństwie⁵. Obie encyklopedie wymieniają wiele typów bibliotek kościelnych: *Encyklopedia katolicka* – papieskie, katedralne lub kapitulne, kolegiackie, dekanalne, parafialne, klasztorne, seminaryjne, kolegiów i akademii zakonnych, uniwersytetów i instytutów katolickich; *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego* – wyższych katolickich szkół akademickich, kapitulne i diecezjalne, diecezjalnych seminariów duchownych, zakonnych instytutów i seminariów duchownych, klasztorne zgromadzeń męskich i żeńskich, parafialne oraz kościołów niekatolickich.

Mnogość nazw ma swoje źródło w historii powstawania księgozbiorów katolickich. Niektóre z nich funkcjonują do dzisiaj, ale większość uległa rozproszaniu lub zniszczeniu na skutek wojen, sekularyzacji dóbr kościelnych czy rewolucji. Biblioteki katedralne zakładano przy katedrach, gdzie służyły szkołom kształcącym kler diecezjalny. Gdy w IX i X wieku powołano do życia kapituły, biblioteki przybierały nazwę kapitulnych. Szkoły dla duchowieństwa były prowadzone także przez kapituły kolegiackie lub kościoły parafialne, dlatego też tworzone na ich użytek biblioteki kolegiackie i parafialne z bogatymi księgozbiorami teologicznymi. W dużych miastach z czasem zaczęto udostępniać je czytelnikom świeckim. Niektóre biblioteki parafialne straciły swój zamknięty charakter, stając się bazą bibliotek miejskich (powszechnych) lub szkolnych. Szesnastowieczna reformacja wpro-

⁴ *Biblioteki kościelne*, w: *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*, pod red. K. Głombiowskiego, B. Świdarskiego, H. Więckowskiej, Wrocław 1976, s. 61.

⁵ A. Piechota, *Najcenniejsze zbiory biblioteki parafialnej św. Wojciecha w Mikołowie*, w: *Dokąd zmierzamy? Książka i jej czytelnik*, pod red. R. Gazińskiego, Szczecin 2008, s. 66-67.

wadziła nowy typ bibliotek ewangelickich, które były dostępne dla wszystkich członków gminy. Posoborowa reforma Kościoła katolickiego dekretem z 1563 roku przyczyniła się do powstania bibliotek seminaryjnych, tworzonych przy szkołach kształcących kleryków. Miały one na celu także gromadzenie książek dydaktycznych i wychowawczych. W Polsce zachowała się m.in. Biblioteka Archidiecezjalna w Gnieźnie i Biblioteka Kapitulna we Wrocławiu⁶. Odrębną kategorię stanowią biblioteki klasztorne (zakonne), które dominowały w średniowieczu, a po upadku cesarstwa rzymskiego stały się ośrodkami kultury i nauki. Niestety, do dzisiaj zachowało się niewiele z nich, gdyż zostały zniszczone przez wojny, walki religijne, wielokrotną sekularyzację i nacjonalizację dóbr kościelnych na całym świecie. Na przestrzeni wieków całe księgozbiory ulegały zniszczeniu lub rozproszeniu poprzez włączanie ich do bibliotek uniwersyteckich, prywatnych, rodowych, szkolnych⁷. Do dzisiaj w Polsce można korzystać m.in. ze zbiorów Biblioteki Benedyktynskiego Opactwa Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Tyńcu, Archiwum i Biblioteki Cystersów w Krakowie-Mogile, Archiwum i Biblioteki Konwentu Zakonu Bonifratrów w Cieszynie, Biblioteki Kolegium Filozoficzno-Teologicznego oo. Dominikanów w Krakowie.

Na rynku ukazały się dwa informatory o zbiorach kościelnych w Polsce. Pierwszy w wersji skróconej opublikował ks. Roman Nir w trzech numerach czasopisma „Chrześcijanin w Świecie” z 1977 roku. Teksty poświęcono odpowiednio: archiwom (nr 54, s. 62-86), bibliotekom (nr 56-57, s. 199-227) i muzeom (nr 59-60, s. 191-206). Artykuł dotyczący książnic zawierał opisy 132 bibliotek kościelnych i przedstawiał stan z 15 kwietnia 1977 roku. Autor dokonał w nim podziału na biblioteki diecezjalne i zakonne. Pierwsza grupa uwzględniała biblioteki wyższych szkół teologicznych, biblioteki ściśle diecezjalne, biblioteki seminariów duchownych i biblioteki kapitulne. Drugi zbiór wyróżniał biblioteki zakonnych studiów teologicz-

⁶ *Biblioteki kościelne*, w: *Encyklopedia wiedzy o książce*, pod red. A. Birkenmajera, B. Kocowskiego, J. Trzynadłowskiego, Wrocław 1971, kol. 223-224.

⁷ *Biblioteki klasztorne*, w: *Encyklopedia wiedzy o książce*, dz. cyt., kol. 221-223.

nych i seminariów duchownych, biblioteki zakonów oraz klasztorów męskich i żeńskich⁸.

Drugi informator to publikacja z 2005 roku, powstała w Ośrodku Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim⁹. Wydawnictwo to rejestruje 187 bibliotek, w tym: czternaście bibliotek uniwersyteckich i wydziałów teologicznych, dwadzieścia dziewięć bibliotek diecezjalnych seminariów duchownych, dwadzieścia dziewięć bibliotek seminariów zakonnych, dwadzieścia trzy biblioteki zakonów męskich, czterdzieści bibliotek zakonów żeńskich, sześć bibliotek diecezjalnych i kapitulnych, trzynaście bibliotek parafialnych, trzydzieści trzy biblioteki szkół kościelnych. Sam informator zamieszcza jedynie dane wpisane przez respondentów w ankietach, będących punktem wyjścia do badań. Ciekawe analizy i wartościowy komentarz stanowi recenzja powyższej publikacji autorstwa ks. Kazimierza Rulki¹⁰.

Istnieją także elektroniczne bazy rejestrujące ksiąźnice katolickie. Baza bibliotek portalu EBIB wśród licznych typów ksiąźnic uwzględnia biblioteki teologiczne i pod tą nazwą zamieszcza wykaz linków do stron internetowych bibliotek parafialnych, klasztornych, katolickich uczelni wyższych, seminariów duchownych i innych¹¹. Multiwyszukiwarka FIDKAR umożliwia przeglądanie katalogów OPAC ponad siedemdziesięciu bibliotek kościelnych, w tym czterech katalogów starych druków¹². Nie wszystkie krajowe biblioteki kościelne mają strony internetowe lub skomputeryzowane zbiory z moż-

⁸ R. Nir, *Informator o archiwach, bibliotekach i muzeach kościelnych w Polsce*, „Chrześcijanin w Świecie” 56-57 (1977), s. 199-227.

⁹ *Biblioteki Kościoła katolickiego w Polsce. Informator*, oprac. W.W. Żurek, Kielce 2005.

¹⁰ K. Rulka, *Biblioteki Kościoła katolickiego w Polsce. Informator*, oprac. ks. Waldemar Witold Żurek, Kielce: Wyd. „Jedność” 2005, 335 s.; 20,7 cm (*Biblioteka Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych KUL*; nr 4), „Studia Włocławskie” 9 (2006), s. 477-482.

¹¹ Biblioteki teologiczne, EBIB, http://www.ebib.net.pl/biblioteki/baza/www_typ_bibliotek.php?q=18, 16.12.2011.

¹² FIDKAR. Multiwyszukiwarka dla Komputerowych Baz Bibliotecznych, <http://fidkar.fides.org.pl>, 16.12.2011.

liwością przeszukiwania Internetu, jednak ich liczba ciągle rośnie, a wraz z nią dostępność informacji o książce katolickiej.

Specyfika bibliotek kościelnych

Książnice kościelne działają przede wszystkim w swoim otoczeniu, spełniając powierzoną im misję, tj. gromadzenie dla społeczeństwa dziedzictwa duchowego; ewangelizację poprzez pielęgnowanie i przekazywanie tradycji chrześcijańskiej zawartej w książkach; dbałość o konserwację, ochronę i poszerzanie możliwości korzystania z dzieł; przechowywanie publikacji dokumentujących rozwój kultury, sztuki i nauk właściwych tej kulturze (nie tylko w kontekście tradycji religijnej i kościelnej). Papieska Komisja ds. Dóbr Kulturowych Kościoła¹³ podkreśla wagę dążenia Kościoła do współpracy ze społeczeństwem w dziedzinie ochrony i promocji książek oraz zachęca do powiększania kościelnych księgozbiorów w wymiarze publicznym i społecznym. Chodzi tutaj o konkretne działania wyrażające się przez postępującą integrację katalogów OPAC bibliotek kościelnych w krajowych sieciach komputerowych, wymianę informacji bibliograficznych z innymi bibliotekami kościelnymi i państwowymi, sprawną digitalizację zbiorów. Efektem będzie nie tylko szeroki dostęp do informacji naukowej, historycznej, filozoficznej, religijnej i literackiej umożliwiony naukowcom i badaczom, ale także rozpowszechnienie kultury i wiedzy religijnej w świecie badań naukowych.

Powołanie biblioteki kościelnej wyraża się także dążeniem do powszechności i w tym celu wymieniona wyżej komisja proponuje wytyczne dla działalności bibliotek kościelnych: 1) każda diecezja i zgromadzenie zakonne powinny posiadać zinwentaryzowany księgozbiór o określonym charakterze oraz zorganizowaną przestrzeń, sprzęt i finanse; 2) należy tworzyć biblioteki tak, aby podnosić ich poziom i zwiększać dostępność, korzystając z udogodnień, jakie zapewnia globalizacja i komputeryzacja; 3) należy zapewnić fachową obsługę wykwalifikowanego personelu.

Warto, aby biblioteka kościelna – w dążeniu do większej aktywności w swoim otoczeniu – za przykładem innych książnic ciągle po-

¹³ Papieska Komisja ds. Dóbr Kulturowych Kościoła, *Biblioteki kościelne w misji Kościoła*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1-2 (1996), s. 34-35.

szerzała swoją działalność. Powinna zaspokajać potrzeby informacyjne społeczności parafialnej i hierarchii kościelnej, a jeśli zapewni usługę bibliotekarską na wysokim poziomie, to w efekcie zachęci społeczeństwo do rozwijania życia duchownego. Odpowiedniej jakości obsługę mogą zapewnić specjaliści od informacji i technik komputerowych, bibliotekarze po studiach bibliotekoznawczych i informacji naukowej, bibliotekarze księgozbiorów dziedzinowych – duchowni doksztaleni z dziedziny bibliotekoznawstwa i informacji naukowej oraz osoby wykwalifikowane do pracy z niepełnosprawnymi, marginesem społecznym, dziećmi, emerytami. Rolą tych ostatnich osób jest kształtowanie umiejętności ustalania priorytetów w życiu, zapobieganie dehumanizacji społeczeństwa, ewangelizacja¹⁴.

Prosperowanie biblioteki kościelnej i jej aktywność w otoczeniu są ważne z punktu widzenia promocji książki wydawców katolickich, rozwoju duchowego odwiedzających ją czytelników, posługi ewangelizacyjnej oraz styku różnych kultur i tradycji. Wszystkie księżnice są miejscem bezpłatnego dostępu do publikacji katolickich (oraz innych dzieł) i informacji o nich, ale – w zależności od profilu – będą pełniły odrębne funkcje, odpowiadały na różne potrzeby swoich użytkowników i gromadziły zbiory o odmiennej specyfice. Biblioteki uczelni wyższych, seminaryjne czy klasztorne, gromadzą i udostępniają przede wszystkim zbiory teologiczne, dokumenty Kościoła i prasę, udostępniając badaczom, naukowcom, studentom i pracownikom akademickim materiał do badań i umożliwiając zgłębianie wiedzy. Organizują także konferencje naukowe, np. *Problematyka księgozbiorów klasztornych i kościelnych* w ramach IX Forum Bibliotekarzy Sekcji Bibliotek Szkół Wyższych SBP w Katowicach (Biblioteka Teologiczna Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, 15 lutego 2007 r.).

Szczególną rolę wśród bibliotek kościelnych spełniają biblioteki parafialne. W wielu z nich znajdują się prawdziwe książkowe skarby, zachowane dzięki zapobiegliwości ich opiekunów. Obok dzieł teologicznych i zbiorów kazań gromadzą także prozę katolicką, poezję, wydania popularnonaukowe, prasę katolicką, w miarę możliwości finansowych spełniając oczekiwania swoich użytkowników. Są

¹⁴ M. Kocójowa, *Pracownik bibliotek kościelnych w XXI wieku*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1-2 (1996), s. 51-52.

otwarte dla wszystkich zainteresowanych członków wspólnoty parafialnej. Aby zachęcić do korzystania ze zbiorów całe rodziny, ich pracownicy mogą korzystać z praktyk stosowanych przez świeckie biblioteki publiczne: organizować spotkania autorskie, przygotowywać wystawy, wyszukiwać materiały w Internecie, prowadzić szkolenia z zakresu obsługi komputera itp. Przelamując stereotyp biblioteki parafialnej w połączeństwie, warto pamiętać o roli, jaką pełni ona dla społeczności, i traktować ją jako:

- ważną pomoc w duszpasterstwie;
- pomoc w poszerzaniu i pogłębianiu wiadomości z zakresu nauki katolickiej;
- instytucję pomagającą kształtować religijność i duchowość;
- pomoc w pracach wychowawczych;
- pomoc w kształtowaniu właściwie pojętego ducha patriotyzmu;
- pomoc w propagowaniu dorobku literackiego o wielkich wartościach;
- miejsce poznania przeszłości i tradycji regionu¹⁵.

Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES

Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES¹⁶, jako inicjatywa ks. Krzysztofa Goneta, ówczesnego wicedyrektora Biblioteki Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie, rozpoczęła swoją działalność w 1991 roku, a po czterech latach otrzymała statut oraz osobowość prawną kościelną i państwową. W 2011 roku do FIDES należały osiemdziesiąt dwie biblioteki, w tym większość bibliotek wydziałów teologicznych i wyższych seminariów duchownych w Polsce, diecezjalnych i zakonnych, a przedstawicielem Komisji Episkopatu Polski ds. Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES został ks. bp prof. dr hab. Andrzej Siemieniewski, biskup pomocniczy z Wrocławia. Celem federacji jest usprawnienie działalności polskich książnic kościelnych, ze szczególnym uwzględnieniem koordynowania prac nad komputeryzacją księgozbiorów. Od czasu oficjalnego

¹⁵ M. Zahajkiewicz, *Funkcja i znaczenie biblioteki parafialnej lub klasztornej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 77 (2002), s. 15.

¹⁶ Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES, <http://www.fides.org.pl>, 16.12.2011.

powstania w 1995 roku federacja jest jednym z dwunastu członków wzajemnych BETH (Bibliothèques Européennes de Théologie).

Pierwsze efekty działalności FIDES dla bibliotek kościelnych przypadły na rok 1993, kiedy federacja udostępniła w sieci internetowej swój katalog centralny wraz z innymi stworzonymi przez siebie bazami danych. W 1995 roku rozpoczęto wydawanie drukowanego periodyku „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”. Rok 2001 to początek serwisu bibliotecznego programu komputerowego MAK oraz opracowanie i wydanie kolejnych studyjnych edycji *Słownika słów kluczowych z teologii* i Tezaurusu Nauk Kościelnych. W 2004 roku FIDES uruchomiła multiwyszukiwarkę (katalog rozproszony) o nazwie FIDKAR, a dwa lata później – Księgozbiór Wirtualny FIDES (biblioteka cyfrowa). Powyżej wymieniono tylko wybrane dokonania federacji dla księżnic katolickich.

Bazy danych tworzone przez FIDES to: Elektroniczna Bibliografia Nauk Teologicznych FIDES (we współpracy z Biblioteką Narodową), Tezaurus Nauk Kościelnych (opracowywany w latach 2002-2007, obecnie zawieszony), Polska Bibliografia Pneumatologiczna 1946-2004, kopia CKHW NUKAT (utrzymanie i dystrybucja), *Jan Paweł II. Bibliografia polska 1949-1995* (utrzymanie i dystrybucja).

Elektroniczna Bibliografia Nauk Teologicznych (EBNT) została uruchomiona 2 kwietnia 2011 roku dzięki pomocy finansowej Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Zamierzeniem jej redaktorów jest chociaż częściowa kontynuacja *Bibliografii nauk kościelnych za lata 1940-1979*, powstałej w wyniku przeniesienia do bazy komputerowej i poprawienia *Bibliografii historii Kościoła za lata 1940-1979*, wydawanej drukiem przez Akademię Teologii Katolickiej¹⁷. EBNT indeksuje zawartość 164 tytułów polskich czasopism z zakresu teologii, religioznawstwa i szeroko rozumianych nauk kościelnych, naukowych i popularnonaukowych, a także zawartość prac zbiorowych (serie wydawnicze, księgi jubileuszowe, materiały konferencyjne itp.). W jej zakres wchodzi głównie publikacje wydawane przez uczelnie kościelne i wydziały teologiczne, natomiast początek chronologiczny bazy datuje się na rok 1980. Od października 2011 roku Federacja FIDES udostępnia na swoim serwerze, we współpracy

¹⁷ Akademia Teologii Katolickiej – dawna nazwa Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

z Ośrodkiem Dokumentacji i Studium Pontyfikatu Jana Pawła II w Rzymie, bazę bibliografii osobowej papieża: *Jan Paweł II. Bibliografia polska 1949-1995*. Federacja FIDES utrzymuje także na swoich serwerach bazy tych bibliotek członkowskich, które nie posiadają własnego serwera. Są one aktualizowane co kilka miesięcy. Pozostałe biblioteki członkowskie udostępniają swoje bazy w ramach multiwyszukiwarki FIDKAR Federacji FIDES.

Działalność federacji ma na celu m.in. ujednoczenie prac bibliotecznych i wymianę wspólnych doświadczeń w tym zakresie. Prace nad stworzeniem odpowiedniej formy komunikacji dla pracowników księżnic kościelnych przyczyniły się do powstania półrocznika „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, ukazującego się od 1995 roku. Ze względu na charakter treściowy i specyficznego adresata jest to czasopismo bibliotekarskie. Zakres tematyczny obejmuje: dokumenty i sprawozdania dotyczące działalności federacji, materiały szkoleniowe, artykuły poświęcone działalności bibliotek kościelnych, materiały informacyjne z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej¹⁸. „Fides” spełnia następujące zadania:

- informuje o bieżącej działalności Federacji FIDES;
- stwarza możliwość wymiany doświadczeń pomiędzy bibliotekami;
- stanowi nieocenione źródło informacji w zakresie bibliotekarstwa kościelnego;
- udostępnia swoje łamy celem publikacji materiałów przyczyniających się do doskonalenia pracy bibliotek kościelnych¹⁹.

Zasoby bibliotek kościelnych (tradycyjne i cyfrowe)

Księgozbiory kościelne są dziedzinowo zróżnicowane, gdyż mieszczą się w nich z oczywistych względów zbiory o tematyce religijnej i teologicznej, uzupełniane o prace filologiczne, filozoficzne i historyczne. Bardzo dużo zależy od wielkości księgozbioru, czasu jego powstania i od właściciela. Niektóre księżnice posiadają wyjątkowe zabytki rękopiśmienne i drukowane, przyciągają uczonych i stanowią część dziedzictwa kulturowego. Biblioteki kościelne są

¹⁸ M. Wójtowicz, *Biuletyn Bibliotek Kościelnych „Fides”*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 18-19 (2004), s. 115-150.

¹⁹ *Tamże*, s. 143.

otwarte dla szerokiego grona czytelników: duchownych, studentów, uczniów, członków społeczności parafialnych, a ponadto coraz większa część zbiorów jest dostępna dla użytkowników sieci informatycznej.

Właściciele bibliotek kościelnych już w latach dziewięćdziesiątych XX wieku włączyli się w proces komputeryzacji swoich zasobów, a część z nich udostępniła w Internecie katalogi elektroniczne. Pozwoliło to na otwarcie oferty gromadzonych dokumentów dla całego świata. Obecnie pojedynczy katalog elektroniczny, choć bez wątplenia jest dużym udogodnieniem, nie spełnia oczekiwań osób poszukujących kompleksowej informacji na określony temat. Kwerendy w kilkudziesięciu inwentarzach zabierają dużo czasu i są zwyczajnie uciążliwe. W odpowiedzi na ten problem powstały multiwyszukiwarki, które pozwalają za pomocą jednego polecenia przeszukiwać zasoby rozproszone w wielu bazach jednocześnie²⁰. Przykładem takiej multiwyszukiwarki jest działający od 2004 roku na bazie protokołu Z39.50 program FIDKAR²¹. Wyszukiwarka ta pozwala na prowadzenie badań katalogowych i bibliograficznych w wielu komputerowych bazach w tym samym czasie. Przeszukuje i pokazuje opisy z baz w różnych formatach: MARC 21, MARCBN, BIBREG, BZCZ i własnym formacie dla katalogu prac dyplomowych. Poza katalogami książek bibliotek kościelnych (w tym czterech dla starych druków) indeksuje katalogi prac dyplomowych, bibliografie z Biblioteki Narodowej, wybrane katalogi polskie (m.in. NUKAT) i zagraniczne (Library of Congress, Université catholique de Louvain – Belgia, Royal Library, Kopenhaga – Dania, Loyola University New Orleans, Russian State Library)²². Zdecydowana większość baz przeszukiwanych przez multiwyszukiwarkę FIDKAR jest oparta na systemie MAK, w którym pracuje macierzysta baza danych. Użytkownik może wskazać, które bazy chce przeszukać, zaznaczając całą grupę, lub wybrać pojedyncze. Podobną inicjatywą jest *Katalog bibliotek dominikań-*

²⁰ M. Jarocki, *Multiwyszukiwarki katalogów bibliotek kościelnych – studium porównawcze*, w: *Książka w życiu Kościoła. Zbiór studiów*, pod red. T. Kruszewskiego, Toruń 2009, s. 214-215.

²¹ FIDKAR. O programach, <http://www.fidkar.pl/>, 16.12.2011.

²² FIDKAR. Multiwyszukiwarka dla Komputerowych Baz Bibliotecznych, <http://fidkar.fides.org/pl/>, 16.12.2011; K. Gonet, *FIDKAR – a co to jest?*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 18-19 (2004), s. 5-10.

skich w Polsce. Biblioteka Kolegium Filozoficzno-Teologicznego oo. Dominikanów w Krakowie od września 2010 roku współpracuje z NUKAT (katalogiem centralnym polskich bibliotek naukowych i akademickich). Katalog²³ obejmuje w całości zbiór książek i czasopism Biblioteki Kolegium Filozoficzno-Teologicznego oo. Dominikanów w Krakowie i część księgozbioru krakowskiego konwentu. Plany przewidują systematyczne dołączanie księgozbiorów innych bibliotek klasztorów Polskiej Prowincji Zakonu Kaznodziejskiego. Katalog działa w systemie Koha, a jego twórcą i administratorem jest o. Janusz Kaczmarek OP, dyrektor biblioteki i członek komisji rewizyjnej Federacji FIDES.

Papieska Komisja ds. Dóbr Kulturowych Kościoła postuluje tworzenie bibliotek w taki sposób, aby zwiększać dostępność księgozbiorów, korzystając z udogodnień, jakie zapewnia globalizacja i komputeryzacja. Dzięki działaniom Federacji FIDES oraz niektórych bibliotek kościelnych obserwujemy podejmowanie nowych inicjatyw, mających na celu digitalizację zbiorów. W Polsce biblioteki cyfrowe rozwijają się stopniowo od 2003 roku dzięki zaangażowaniu instytucji akademickich i naukowych, na podstawie kilku systemów oprogramowania. Największe znaczenie ma środowisko dLibra, w którym pracuje pierwsza wspólna dla bibliotek kościelnych platforma cyfrowa: Księgozbiór Wirtualny Federacji FIDES²⁴. Biblioteka ta została uruchomiona we wrześniu 2006 roku jako dziesiąte w kolejności wdrożenie systemu dLibra. Wszystkie biblioteki członkowskie federacji mogą brać udział w tworzeniu wirtualnego księgozbioru i za pomocą specjalnej aplikacji samodzielnie publikować własne zbiory w postaci elektronicznej, zgodnie z przyjętymi zasadami (instrukcja i regulamin). Czytelnicy, tworząc kwerendy, mogą przeszukiwać cały zdigitalizowany księgozbiór lub przeglądać wybrane kolekcje. Na szczególną uwagę zasługuje zbiór *Skarby bibliotek kościelnych*, który zawiera inkunabuły, mapy i atlasy, rękopisy oraz stare druki. Charakterystyczna dla tej biblioteki cyfrowej jest znaczna przewaga publikacji nowych i najnowszych nad obiektami sprzed roku 1945. Jej specy-

²³ *Katalog bibliotek dominikańskich w Polsce*, <http://biblio.dominikanie.pl/>, 21.12.2011.

²⁴ Księgozbiór Wirtualny Federacji FIDES, <http://digital.fides.org.pl/dlibra>, 16.12.2011.

fika wynika także z oddzielnego zamieszczania artykułów z kompletnych zeszytów czasopism: „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, „Msza Święta”, „Perspectiva”, „Studia Włocławskie” oraz „Warszawskie Studia Teologiczne”. Taka praktyka nie tylko ułatwia korzystanie ze zbioru czasopism, ale co ważniejsze, umożliwia wyszukiwanie rzeczowe, również zdalne z innych bibliotek systemu dLibra²⁵. Nowatorskie jest także udostępnienie w kolekcji *Książki* (podkolekcja *e-książki*) dwutomowego dzieła Ryszarda Żmudy *Materiały do bibliografii publikacji o zakonach i zgromadzeniach zakonnych w Polsce 1945-2000*, jeszcze przed publikacją drukiem. Od grudnia 2009 roku zbiory cyfrowe Księgozbioru Wirtualnego Federacji FIDES są widoczne w portalu Europeana²⁶.

Książnice, które wykorzystują oprogramowanie dLibra, współtworzą Federację Bibliotek Cyfrowych (FBC), będącą polską platformą rozproszonych bibliotek cyfrowych²⁷. Zasoby współtworzą instytucje naukowe i publiczne: biblioteki, archiwa, muzea, uczelnie wyższe, ośrodki badawcze. Serwis FBC jest utrzymywany przez Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe powołane przy Instytucie Chemii Bioorganicznej PAN; umożliwia jednoczesne wyszukiwanie we wszystkich bibliotekach cyfrowych należących do sieci. Niektóre biblioteki kościelne udostępniają swoje zbiory w regionalnych bibliotekach cyfrowych w ramach oprogramowania dLibra. Biblioteka Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie (dawna Biblioteka Papieskiej Akademii Teologicznej) zdigitalizowała wiele wartościowych zasobów w ramach projektu Polskiej Biblioteki Internetowej (<http://www.pbi.edu.pl>), ponadto udostępnia kilka obiektów w Małopolskiej Bibliotece Cyfrowej

²⁵ J. Witzak, *Księgozbiory kościelne w Polskich bibliotekach cyfrowych*. Referat wygłoszony na sympozjum *Kościelne zbiory biblioteczne. Dziedzictwo przeszłości i współczesne wyzwania* zorganizowanym przez Instytut Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych KUL (Lublin, 24 września 2008 r.), <http://digital.fides.org.pl/dlibra/docmetadata?id=705&dirds=1&tab=1>, 16.12.2011, s. 5-6.

²⁶ Europeana – Europejska Biblioteka Cyfrowa gromadząca dokumenty w postaci cyfrowej pochodzące z bibliotek, archiwów, muzeów i archiwów audiowizualnych Europy, <http://www.europeana.eu/portal>, 21.12.2011.

²⁷ Federacja Bibliotek Cyfrowych, <http://fbc.pionier.net.pl>, 16.12.2011.

(<http://mbc.malopolska.pl/dlibra.html>). Biblioteka Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku należy do Konsorcjum Bibliotek Naukowych Miasta Białegostoku i współuczestniczy w Podlaskiej Bibliotece Cyfrowej (<http://pbc.biaman.pl>). Biblioteka Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu udostępnia cyfrowe obiekty w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej (<http://www.dbc.wroc.pl>). Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Koszalinie i Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego publikują cyfrowe wersje zbiorów w Zachodniopomorskiej Bibliotece Cyfrowej Pomerania (<http://zbc.ksiaznica.szczecin.pl>). Biblioteka Seminarium Duchownego w Pelplinie i Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku udostępniają zbiory w Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej (<http://kpbc.umk.pl>).

Cenne zasoby katolickie znajdują się także w innych księżnicach i są przez nie przygotowywane do odbioru elektronicznego. Egzemplarz tomu siódmego tzw. *Poliglotty antwerpskiej*²⁸ (1572 r.), przechowywany w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu, został zdigitalizowany i udostępniony w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej (drugi egzemplarz znajduje się w Bibliotece Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu i jest dostępny w Księgozbiornym Wirtualnym FIDES). Cyfrowa kopia *Biblii Wujka* (t. 1 i 2), przechowywanej w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, również jest dostępna w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej. Biblioteka Śląska zamieściła w postaci cyfrowych obiektów „Gościa Niedzielnego” (roczniki z lat 1923-1939 wraz z dodatkami) i „Małego Gościa” (wybrane numery z lat 1938-1939) w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej (<http://www.sbc.katowice.pl>).

W Polsce istnieją także niezależne kościelne biblioteki cyfrowe działające w systemie dLibra. Należy do nich Cyfrowa Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu (od 2009 r.), Dominikańska Biblioteka Cyfrowa Armarium (od stycznia 2011 r.), Czytelnia Wirtualna KUL (od lipca 2011 r.).

²⁸ *Novum Testamentum Graece: Cum vulgata interpretatione Latina Graeci contextus lineis inserta: Quae quidem interpretatio, cum a Graecarum dictionum proprietate discedit, sensum, videlicet, magis quam verba exprimens, in margine libri est collata: atque alia Ben. Ariae Montani Hispaniensis opera e verbo reddita (...).*

Książnica sandomierska²⁹ to pierwsza biblioteka kościelna należąca do Federacji FIDES, która posiada własną pracownię digitalizacyjną i bibliotekę cyfrową, dzięki wsparciu finansowemu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Dysponuje niezwykle cennym księgozbiorem, który zgromadziła na przestrzeni lat, powstała zaś na bazie Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego (z 1820 r.) z zasobów księgozbiorów klasztornych likwidowanych przez władze carskie. Trafiły do niej księgi benedyktynów ze Świętego Krzyża i Sieciechowa, cystersów z Sulejowa, Wąchocka i Koprzywnicy, kamedułów z Rytwan i sandomierskich benedyktynek oraz woluminy pochodzące z jedenastu bibliotek poklasztornych, skasowanych na terenie diecezji w 1864 roku. Cyfrowa Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu eksponuje swoje publikacje w czterech kolekcjach: dziedzictwo kulturowe (rękopisy, inkunabuły, starodruki, zbiory kartograficzne), książki, materiały regionalne i prace naukowe³⁰.

Biblioteka cyfrowa Armarium³¹ jest prowadzona przez Bibliotekę Kolegium Filozoficzno-Teologicznego oo. Dominikanów w Krakowie. Udostępnia w postaci obiektów cyfrowych część zbiorów historycznych, głównie dominikalia, czyli druki tematycznie związane z dominikanami (dokumenty, pisma autorów dominikańskich, dzieje zakonu, kazania, żywoty świętych oraz opisy klasztorów). Kolekcja obejmuje zarówno najważniejsze źródła do dziejów zakonu, jak i nieznanne, drobne druki ulotne z tekstami kazań czy mów okolicznościowych, stare druki, rękopisy, katalogi i inwentarze, archiwalia, druki liturgiczne i czasopisma wydawane przez dominikanów. Informacje o zbiorach Armarium są też dostępne poprzez europejską bibliotekę cyfrową Europeana i współtworzą kolekcję europejskiego dziedzictwa kulturalnego i historycznego.

Zastanawiająca jest sytuacja Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego – największej w Polsce biblioteki kościelnej. Nie należy ona do Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES, chociaż uczest-

²⁹ Cyfrowa Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu, <http://bc.bdsandomierz.pl>, 16.12.2011.

³⁰ Starodruki w Internecie, <https://info.wiara.pl/doc/319485.Starodruki-w-internecie>, 16.12.2011.

³¹ Armarium. Dominikańska biblioteka cyfrowa, <http://bc.dominikanie.pl/dlibra>, 16.12.2011.

niczyła w projekcie jej powstawania. Udostępnia na swojej witrynie internetowej około 100 zeskanowanych publikacji oraz pięć tytułów czasopism z lat 1801-1910³² i – jak wynika z lektury artykułu ks. Witczaka³³ – liczba ta nie zwiększyła się od 2008 roku. Obiekty zapisano w formacie PDF ze znakiem wodnym „Własność – Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II”, który znacznie utrudnia odbiór treści. Ponadto publikacje są zabezpieczone przed drukowaniem i nie mają możliwości rozpoznawania tekstu. Nie są także widoczne z innych bibliotek cyfrowych, co znacznie utrudnia czynności wyszukiwawcze. Możliwe, że kontynuacja prac oraz integracja z FIDES są wstrzymane z powodu innych projektów Biblioteki KUL. Na początku 2011 roku ogłoszono, że trwają prace nad stworzeniem Lubelskiej Biblioteki Wirtualnej (LBW). Liderem projektu jest Miasto Lublin, a wśród partnerów wymieniana jest Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II³⁴. Ponadto w lipcu 2011 roku ruszyła Czytelnia Wirtualna KUL³⁵, oparta na systemie dLibra. Zaplanowano w niej cztery kolekcje: *Czasopisma*, *Czasopisma KUL*, *Książki*, *Publikacje pracowników KUL*. Jest to więc trzecia katolicka księżnica wśród bibliotek cyfrowych. W przyszłości czytelnia ta ma zostać zintegrowana z LBW.

Podsumowując aktualny stan cyfrowego zasobu bibliotecznego katolickich księżnic, warto zaznaczyć, że digitalizacja – oprócz innych pożytków – jest częścią ich misji ewangelizacyjnej. Widać też ożywienie w tej dziedzinie, co częściowo jest efektem aktywnej działalności Federacji FIDES, a częściowo angażowania się takich podmiotów jak Biblioteka Uniwersytecka KUL czy Biblioteka Kolegium Filozoficzno-Teologicznego oo. Dominikanów w Krakowie. Warto pamiętać o tym, że zasoby księżnic kościelnych stanowią dobro wspólne społeczeństwa, współtworząc dziedzictwo narodowe, a wirtualne kolekcje pozwalają ujrzeć im światło dzienne i uchronić przez zapomnieniem.

³² Zbiory zdigitalizowane KUL,

http://www.kul.lublin.pl/oldbukul/digitalizacja/zbiory_zdigitalizowane.html, 12.07.2011; w trakcie pisania niniejszego artykułu strona została zamknięta.

³³ J. Witczak, *art. cyt.*, s. 4.

³⁴ Biblioteka KUL, LBW, <http://www.kul.pl/lbw,13931.html>, 16.12.2011.

³⁵ Czytelnia Wirtualna KUL, <http://cw.kul.lublin.pl/dlibra>, 16.12.2011.